

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
1914-1918

Redactare: Simona Ceașu
Design copertă: Alexandru Novac

THE FIRST WORLD WAR 1914-1918

Vyvyen Brendon

Copyright © 2000 Vyvyen Brendon
First published in English by Hodder & Stoughton.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL 1914-1918

Vyvyen Brendon

Copyright © 2018 Editura ALL
All rights reserved.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BRENDON, VYVYEN

Primul Război Mondial: 1914-1918 / Vyvyen Brendon; trad. din
lb. engleză de Daniela Mișcov. – București: Editura ALL, 2018
ISBN 978-606-587-516-6

I. Mișcov, Daniela (trad.)

94

Grupul Editorial ALL:
Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,
sector 6, cod 060512 – București
Tel.: 021 402 26 00
Fax: 021 402 26 10

www.all.ro

Editura ALL face parte din **Grupul Editorial ALL**.

f/editura.all
allcafe.ro

Vyvyen Brendon

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
1914-1918

Traducere din limba engleză de
Daniela Mișcov

<http://www.all.ro/primul-razboi-mondial-1914-1918.html>

Cuprins

Cuvânt înainte		vii
Capitolul 1	Cauzele războiului	1
	1 Introducere	2
	2 Controverse despre război	2
	3 Intrarea în război	3
	4 De ce a izbucnit războiul?	6
	5 Privind înainte	16
	Îndrumări pentru studiu	18
Capitolul 2	Obiectivele și resursele beligeranților, 1914-1917	19
	1 Introducere	19
	2 Puterile Centrale	21
	3 Aliații	24
	4 Concluzii	30
	Îndrumări pentru studiu	32
Capitolul 3	Impas pe Frontul de Vest, 1914-1917	36
	1 Introducere: cum s-a sărbătorit Crăciunul în 1914	36
	2 Teritorii câștigate, 1914	37
	3 Cauzele impasului	40
	4 În căutarea unor alternative, 1915	43
	5 Hărțuirea inamicului, 1916	46
	6 Viața în tranșee	50
	7 Împotmoliți în noroaie, 1917	59
	Îndrumări pentru studiu	66
Capitolul 4	Fronturile de Est și de Sud, 1914-1917	68
	1 Introducere	69
	2 Oprirea „tăvălugului”: fronturile de luptă din Rusia	69
	3 Raporturile cu micile puteri: Turcia și Balcanii	75
	4 Luptând printre nori: Frontul din Italia	82
	5 Concluzii	87
	Îndrumări pentru studiu	89

vi Cuprins

Capitolul 5	Războiul total	94
	1 Introducere	95
	2 Stăpânii mărilor	96
	3 Competiția pentru „un loc mai bun sub soare”	104
	4 Păstrând aprins focul din cămin	108
	5 Concluzii	119
	Îndrumări pentru studiu	121
Capitolul 6	Ultimele etape ale războiului: anul 1918	123
	1 Introducere	124
	2 A intra în război, a ieși din război	125
	3 Jucând ultima carte: Frontul de Vest	130
	4 Explicații despre înfrângere și victorie	141
	Îndrumări pentru studiu	146
Capitolul 7	Moștenirea mondială a războiului	151
	1 Introducere	152
	2 Nașterea unei lumi noi	152
	3 Construirea păcii	158
	Îndrumări pentru studiu	168
Capitolul 8	Moștenirea socială, economică și culturală a războiului	169
	1 Introducere	170
	2 Patria își cinstește eroii	172
	3 Descrierea războiului	181
	Îndrumări pentru studiu	196
Lecturi suplimentare		199
Index		203

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Această lucrare a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de istoria Primului Război Mondial, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a evenimentelor din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice” plate, lucrarea de față conține puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În această ediție a cărții, autorul introduce structuri noi și le modifică pe cele deja existente cu scopul de a vă ajuta să aprofundați subiectul. Secțiunea „Obiective de atins”, care urmează după titlul fiecărui capitol, are menirea să vă concentreze atenția asupra temei (temelor) principale ale capitolului respectiv, iar caseta cu „probleme cheie” care urmează după majoritatea subtitlurilor capitolelor vă atrage atenția asupra subiectului sau subiectelor dezbătute. Secțiunea „Să studiem capitolul ...”, care se află la sfârșitul fiecărui capitol, vă sugerează modul în care vă puteți însuși cele mai multe informații din capitolul respectiv.

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

viii Cuvânt înainte

1. Citiți capitolul 1 în întregime. Pe parcursul lecturii țineți seama de problemele enunțate în secțiunea „Obiective de atins”.
2. Pentru fiecare dintre capitolele următoare, începeți cu secțiunea „Obiective de atins” și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute. Cel mai adesea, metoda ideală este de a răspunde la întrebarea (întrebările) din caseta cu „probleme cheie”.

Dacă doriți să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință. Pe măsură ce citiți, aveți în vedere toate indicațiile de la secțiunea „Obiective de atins”.
2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.
3. Citiți secțiunea „Să studiem capitolul...” (și secțiunea „Să răspundem la întrebări structurate și întrebări-eseu despre capitolul...”) și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secțiuni ale cărții, va trebui să citiți capitolul a doua oară și să vă gândiți (să scrieți un rezumat) la ceea ce ați citit.
4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare”. Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile în minte sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare” și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile. Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

Keith Randell

1 Cauzele războiului

OBIECTIVE DE ATINS

Pe parcursul studierii acestui capitol încercați să răspundeți singuri la întrebarea: cine e de vină pentru izbucnirea războiului sau ce anume l-a provocat? A fost Germania mai vinovată decât alte țări? Au fost de vină pentru acest conflict dezastruos conducătorii militari, politicienii sau oamenii obișnuiți?

DATE IMPORTANTE

- 1871 Crearea Imperiului German după victoria asupra Franței
- 1882 Încheierea Triplei Alianțe între Germania, Austria și Italia
- 1894 Încheierea Dublei Alianțe între Franța și Rusia
- 1898 Germania începe programul militar de construire a navelor de luptă.
- 1902 Se încheie o alianță între Marea Britanie și Japonia.
- 1904 Acord anglo-francez („Antanta cordială”)
Are loc războiul dintre Rusia și Japonia, învingătorii fiind japonezii.
- 1905 Criza de la Tanger
- 1907 Triplă Antantă între Marea Britanie, Franța și Rusia
- 1908 Austria anexează Bosnia.
- 1911 Criza de la Agadir
Înțelegere secretă încheiată între Marea Britanie și Franța privitoare la navele de război
Italia anexează Libia.
- 1912 Primul război balcanic
- 1913 Al doilea război balcanic
- 1914 28 iunie Asasinarea arhiducelui Ferdinand de Austria
5 iulie Germania se oferă să ajute Austria.
23 iulie Ultimatumul Austriei transmis Serbiei
28 iulie Austria declară război Serbiei.
30 iulie Mobilizare generală a trupelor rusești
1 august Germania declară război Rusiei.
3 august Germania declară război Franței.
Germania invadează Belgia.

2 Cauzele războiului

4 august Marea Britanie declară război Germaniei.

6 august Austria declară război Rusiei.

1 Introducere

De întreba-vor de ce-am murit,
Spune-le că ai noștri tați au mintit.¹

Poetul oficial al Imperiului britanic, Rudyard Kipling, a scris aceste versuri, incluzându-le în volumul *Epitaphs of the War* din 1919, la patru ani după moartea fiului său John, pe Frontul de Vest. Așa simple cum par aceste cuvinte, ele pot fi interpretate în multe feluri. Chiar Kipling se pare că, de fapt, nu i-a spus fiului său, în vârstă de 17 ani când s-a înrolat, tot adevărul, și aceasta pentru a-l determina să se înroleze ca ofițer, deși era miop și ar fi putut să se scutească medical. În discursurile sale, Kipling a creat un tablou impresionant asupra „pericolului hun” pentru a-i determina pe tineri să meargă la război. Cu toate acestea, e puțin probabil ca scriitorul englez să-și fi schimbat convingerile din cauza pierderii personale suferite. Probabil că poemul era menit să-i acuze pe oamenii de stat liberali antebelici că au păcălit poporul englez, ascunzând eventualitatea unui conflict european. Orice ar fi vrut să spună Kipling, rândurile sale au pus o întrebare arzătoare privitoare la vina sa sau la cauzele care au dus la moartea lui John și a altor peste 8 milioane de soldați (de toate naționalitățile), înrolați între anii 1914-1918.

2 Controverse despre război

PROBLEMA CHEIE De ce au existat atâtea controverse cu privire la cauzele izbucnirii primului război mondial?

Pentru că războiul a fost atât de devastator, participanții, politicienii și istoricii au polemizat aprins despre cauzele sale. În același an când Kipling a scris *Epitafurile*, Tratatul de la Versailles spunea explicit că vina pentru toate „pierderile și pagubele” provocate de război aparține învinșilor, adică germanilor și aliaților lor. Această clauză a fost

respinsă net de Germania în anii postbelici și a ajuns curând subiect de dezbateră acerbă între istorici din toate țările. În anii '20 și '30 ideea unei responsabilități generale a prins teren atât în cercurile politice cât și în cele academice. Vina au purtat-o acum factorii generali, precum secretomania diplomației, competiția economică, cursa înarmării și imperialismul. În consecință, s-a considerat că fiecare țară avea o parte de vină. Primul ministru al Marii Britanii, David Lloyd George, a sintetizat acest punct de vedere atunci când a scris, în memoriile sale, intitulate *War Memoirs*, că „în 1914 națiunile s-au târât până la cazanul clocotit al războiului, aruncându-se în el, fără nici o urmă de neliniște sau de teamă”.²

Însă izbucnirea celui de-al doilea război mondial a dus la o reevaluare a responsabilității Germaniei pentru primul război mondial. În cuprinzătorul său studiu despre această problemă, ziaristul italian Luigi Albertini spune în final că „deplina și ultima responsabilitate pentru izbucnirea războiului” trebuie pusă în seama Germaniei și a prematurii ei mobilizări – deși el mai notează și faptul că celelalte țări „nu s-au arătat înspăimântate de furtuna care se dezlănțuia”.³

Istoricul german Fritz Fischer și-a înfuriat compatrioții atunci când, în 1961, a declarat că războiul s-a datorat Germaniei imperialiste „cu pofta ei de a deveni putere mondială”, și a făcut o paralelă între politica timpului și cea a naziștilor.⁴ Aceste studii au dus la reexaminarea documentelor și la continuarea polemicilor. Unii istorici au acceptat interpretarea lui Fischer, alții au încercat să o schimbe, în timp ce un alt grup a atras atenția asupra existenței în toată Europa lui 1914 a unei „mentalități de război”. Partea a doua a acestui capitol este dedicată prezentării acestei chestiuni, începând cu evenimentele imediate care au condus la conflict.

3 Intrarea în război

PROBLEMA CHEIE De ce au intrat în război, ca adversare, Marile Puteri, în august 1914?

Războiul a izbucnit după șase săptămâni de la asasinarea, pe 28 iunie 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitor al tronului Imperiului

4 Cauzele războiului

austro-ungar. El a fost omorât în timpul unei vizite oficiale la Sarajevo, capitala Bosniei, în semn de protest împotriva alipirii acestei provincii slave la marele Imperiu habsburgic. Tânărul student care l-a împușcat pe arhiduce era un sârb bosniac, membru al unei organizații naționaliste slave cu sediul în Serbia. Deși împăratul austriac Franz Joseph nu a fost foarte îndurerat de moartea nepotului său și a soției lui, Sofia, care avea origine modestă, el a spus clar că această jignire adusă coroanei austriece nu putea rămâne nepedepsită.

Înainte de a lua măsuri împotriva Serbiei, el a căutat să se alieze cu partenerul tradițional al Austriei, Germania. Pe 5 iulie, Kaiserul Wilhelm al II-lea al Germaniei a promis „sprijin deplin”, chiar dacă aceasta ar fi însemnat război cu Rusia, protectorul tradițional al slavilor; Wilhelm al II-lea i-a încurajat într-adevăr pe austrieci „să se folosească de contextul prezent”.⁵ Pe 23 iulie, guvernul Austriei a trimis Serbiei un ultimatum, descris de ministrul de externe englez, Sir Edward Grey, drept „cel mai formidabil document trimis vreodată de un stat altui stat independent”.⁶ Austria cerea Serbiei să oprească orice formă de „subversiune” antiaustriacă și să accepte ajutorul oficialităților imperiale în aplicarea acestei măsuri. În termen de 48 de ore guvernul sârb a trimis un răspuns conciliator acceptând majoritatea solicitărilor, dar punând la îndoială dreptul Austriei de a se amesteca în treburile sale interne. Hotărât să rezolve „pericolul” sârb, împăratul a respins acest răspuns și, pe 28 iulie, a declarat război, începând imediat bombardarea Belgradului, capitala Serbiei.

În acest timp, Poincaré, președintele Franței, și primul ministru Viviani se aflau într-o vizită, pe care o plănuiseră demult, la Skt. Petersburg, unde au avut discuții cordiale, dar neconcludente, cu rușii, aliații lor. Întrucât revenirea în patrie s-a făcut pe mare, iar cei doi au fost, din această pricină, izolați din punct de vedere diplomatic, liderii politici francezi nu au avut nici un rol în evenimentele europene desfășurate între 25 și 29 iulie. Când au ajuns la Paris, ei au constatat că generalul Joffre, comandantul forțelor armate, își asumase coordonarea activității diplomatice franceze, promițând atașatului militar rus „sprijin deplin și activ”.

În următoarele zile evenimentele s-au precipitat, mai ales la nivel militar. Pe 29 iulie armata rusă a fost mobilizată parțial, pentru a fi pregătită să ajute Serbia, prin atacarea graniței de nord-est a Imperiului

austriac. A doua zi, țarul Nicolae al II-lea a fost convins de miniștrii și generalii ruși să declare mobilizare generală, trupele rusești primind ordin să avanseze către granița estică a Germaniei. Cum Rusia făcuse prima mutare, cancelarul german Bethmann Hollweg putea la rândul-i să anunțe mobilizarea fără să dea impresia că acționează cu agresivitate. Impulsionat de comandanții militari, Kaiserul a declarat război Rusiei pe 1 august. Văzând că Poincaré refuză să își retragă sprijinul acordat Rusiei, Germania a declarat și ea război Franței (pe 3 august). Neoficial, Poincaré era fericit, pentru că vina pentru un război pe care Franța nu și-l dorise putea fi în mod limpede aruncată asupra Germaniei. „Niciodată nu a fost primită cu mai multă satisfacție o declarație de război”.⁷

În ciuda intensei presiuni diplomatice la care a fost supusă, Marea Britanie nu și-a luat nici un angajament, nici față de Franța, nici față de Rusia, cele două țări cu care semnase antante (acorduri de colaborare). În urma câtorva eșecuri, Grey a încercat să-și convingă cabinetul că Marea Britanie se va confrunta cu „un viitor mizerabil și ignobil” dacă nu se va alătura conflictului care putea să ducă la câștigarea de către Germania a supremației pe continent, atât pe uscat cât și pe mare. El nu a fost sigur dacă va avea susținere, nici din partea politicienilor, nici din cea a populației, până pe 3 august, când trupele germane s-au pregătit să invadeze Belgia conform planului generalului Schlieffen de cucerire a Franței (vezi pag. 13-14). În acest fel, Marea Britanie, care fusese solicitată încă din 1839 să susțină independența Belgiei, a declarat război Germaniei, pe 4 august.

Austro-Ungaria, preocupată de campania din Serbia, nu a declarat oficial război Rusiei decât pe 6 august. După cum susțin recente studii istorice, este limpede că izbucnirea războiului mondial a fost posibilă datorită hotărârii imperiului de a se răfui cu Serbia. „De prea multă vreme, scrie Holger Helwig, refuzau anglo-saxonii să accepte că producătorii lui *SacherTorte* și *Kaffee mit Schlag* [prăjitură și cafea cu frișcă] erau aceia care au provocat marea nebulă de la 1914”.⁸

Toți ceilalți beligeranți au susținut la data respectivă că s-au angajat în război din rațiuni defensive. Justificarea dată de țarul Nicolae al II-lea, pe 2 august, a fost că țara sa „trebuia să se implice nu doar pentru a ajuta o țară vecină [Serbia], atacată în mod nedrept, ci și pentru a salvagarda onoarea, demnitatea și integritatea Rusiei, și locul ei alături de Puterile Centrale”. Pe 4 august Kaiserul declara: „Situația

de acum se datorează relei-voințe, care se manifestă de mulți ani împotriva puterii și prosperității Imperiului German. Într-un război defensiv, care ne-a fost provocat, cu conștiința clară și mâinile curate, noi alegem lincea”. În aceeași zi, președintele Poincaré a declarat că incursiunile Germaniei la granița estică a Franței, pe data de 1 august, au însemnat că țara sa devenise „obiectul unei agresiuni brutale și premeditate, sfidând cu insolentă legile internaționale”. Și H.H. Asquith, primul ministru al Marii Britanii, a susținut, în ziua de 6 august, că țara sa „se luptă ca să apere principiul conform căruia statele mici nu trebuie zdrobite de către voința arbitrară a unei puteri mari și dominante, care sfidează buna-credință ce guvernează legile internaționale”.⁹

Au fost aceste proteste expresia unor sentimente de revoltă autentice sau au fost niște pledoarii mai speciale (sau chiar niște minciuni) menite să câștige adeziunea populară pentru ideea de război? Problema vinovăției sau nevinovăției poate fi rezolvată numai prin examinarea contextului evenimentelor din perioada iulie-august 1914.

4 De ce a izbucnit războiul?

PROBLEMA CHEIE Care sursă de tensiune internațională pe termen lung a fost cea mai responsabilă pentru izbucnirea războiului mondial?

a) Sistemul de alianțe

Multe țări au intrat în război pentru că făcuseră alianțe militare defensive pe care s-au simțit răspunzătoare să le respecte. Prima dintre acestea era Tripla Alianță, creată de un fost cancelar german, Otto von Bismarck. Germania a învins zdrobitor Franța în 1871 într-unul din ultimele războaie care au dus la crearea Imperiului German. Bismarck a vrut să împiedice Franța să se răzbune pentru această înfrângere și pentru anexarea de către Germania a unor provincii valoroase, Alsacia și Lorena. Așa că a negociat tratate cu Austria (1879) și Italia (1882), lăsând Franța fără aliați. Tripla Alianță era direcționată și contra Rusiei, care era în conflict cu Austria datorită luptei pentru cucerirea unor

sfere de influență în Balcani (Europa de Sud-Est). Iscusitul cancelar a reușit să păstreze niște relații prietenești cu Rusia pe baza Tratatului de reasigurare (1887).

După ce împăratul Wilhelm al II-lea l-a înlăturat din postul de cancelar pe Bismarck, în 1890, situația diplomatică s-a schimbat dramatic. În ciuda strânselor relații de familie pe care le avea cu țarul, noul împărat a considerat că relația de prietenie cu Rusia ar sta în calea ambițiilor Germaniei, de aceea a refuzat să reînnoiască Tratatul de reasigurare. Un parteneriat puțin credibil a luat naștere astfel în 1894, între republicana Franța și autocrata Rusie, susținut de frica comună a celor două țări față de Puterile Centrale (Germania, Austria și Italia) cât și de investiția puternică făcută de Franța în economia rusească. Acum Germania era mai vulnerabilă întrucât, dacă ar fi izbucnit războiul, ar fi avut inamici puternici de ambele părți.

În acest moment, Marea Britanie a rămas într-o „splendidă izolare”, o poziție de care era mândră în perioada anilor 1880, când ea avea cea mai puternică flotă, cea mai prosperă economie și cel mai mare imperiu din lume. La începutul secolului XX totuși, câțiva factori au dus la slăbirea acestei mari încrederi de sine. Înfrângerea burilor în Africa de Sud (1899-1902) s-a dovedit o acțiune neașteptat de dificilă; SUA și Germania o depășeau în ceea ce privește puterea industrială și, cel mai rău semn, în 1898 Germania lansase un program de dezvoltare a flotei militare care amenința poziția ei fruntașă în acest sector. Mai mult decât atât, prin alianța încheiată de Germania cu Japonia, în 1902 se reducea implicit rata circulației navelor Marii Britanii în Oceanul Pacific. Doi ani mai târziu, Marea Britanie intra în *Antanta cordială* împreună cu inamicul ei tradițional, Franța. Aceasta nu era o alianță militară, dar în secret Marea Britanie promisese să sprijine pretențiile Franței făcute asupra statului independent nord-african Maroc în schimbul recunoașterii de către Franța a conducerii engleze în Egipt. Marea Britanie a semnat o înțelegere similară și cu alt adversar vechi, Rusia, în 1907, ce a dus la crearea Triplei Înțelegeri (Antanta), alianță care l-a înfuriat pe Kaiserul Germaniei. Acesta l-a acuzat pe unchiul său, regele Eduard al-VII-lea, de a fi „încercuit” Germania.

Cercetători de orientare academică, precum G. Lowes Dickinson în studiul său *The International Anarchy* (1926), au considerat că diplomația, cu stilul ei șiret și secretos, este răspunzătoare pentru

nașterea în Europa a stării de neîncredere și ostilitate, ce a dus la izbucnirea războiului. Este adevărat că țările au fost atrase în război datorită angajamentelor mutuale și a planurilor militare care le-au urmat. Totuși, instalarea unor avanposturi militare în sine nu provoacă cu necesitate războiul: din contră, frica reciprocă pe care o nasc ele poate duce la menținerea păcii. Conducătorii hotărâsc ce curs de acțiune este cel mai potrivit cu interesele țării lor la un moment dat. În acest fel, primul ministru italian a declarat pe 1 august 1914 că Italia nu era obligată să sprijine Austria și Germania într-un conflict asupra Balcanilor, pe care el nu îl considera a fi „un război de apărare”. Pe de altă parte, Grey a promis că Marea Britanie se va implica militar chiar dacă nu e obligată la aceasta de nici un tratat. S-a argumentat, de asemenea, că promisiunea necondiționată făcută de Germania Austriei și rapida ei declarație de război lansată Franței și Rusiei a depășit cu mult obligațiile asumate în tratat – ceea ce nu putea însemna decât că Germania dorea un război european.¹⁰

b) Rivalități economice și imperiale

Una dintre primele interpretări asupra crizei apărute în 1914 a fost oferită de liderul comunist rus, Lenin. În pamfletul său intitulat *Imperialismul – stadiul cel mai înalt al capitalismului* (1916) el a susținut că țările capitaliste erau obligate să se angajeze într-o competiție pentru câștigarea de noi piețe și locuri de investiții. Rivalitatea imperială ar fi dus inevitabil la război între „spoliatorii puternici ai lumii, înarmați până în dinți”.¹¹ Ideea lui Lenin a fost preluată de istoricii marxiști și ea ne ajută încă să înțelegem care au fost cauzele războiului și caracterul său mondial.

La sfârșitul secolului al XIX-lea cea mai mare parte a Africii și Asiei se aflau sub conducerea sau „protecția” țărilor din Europa. Ideea de a forma un imperiu era dictată în mare parte de interese economice, deși țările europene căutau în aceeași măsură să-și întărească puterea și prestigiul. Câteva simțeau, de asemenea, că își luaseră, după o expresie folosită de Kipling, „povara Omului Alb” – adică obligația să aducă civilizația la popoarele supuse. În aceste cuceriri ale teritoriilor îndepărtate mai era vorba și de ideea de aventură tipic masculină, care îi făcea pe cuceritori populari în patrie. Marea Britanie și Franța

aveau astfel cele mai mari imperii și aproape că intraseră în conflict una cu cealaltă de câteva ori, din această pricină, până să ajungă, în 1904, să-și delimiteze propriile teritorii.

Alte două Mari Puteri, Imperiul austro-ungar și Rusia, controlau vechi imperii din Europa (deși enorma suprafață de pământ deținută de Rusia acoperea și părți din Asia). Amândouă doreau să se extindă și în Balcani, marea regiune slavă din Europa de Sud-Est, unde existau zone care încă mai țineau de Imperiul otoman, aflat în declin. Austria mai ales dorea să câștige o suprafață de coastă mai mare, la Marea Adriatică, în timp ce Rusia visa să controleze Constantinopolul, poarta de intrare în Strâmtoarea Dardanele și de aici în Mediterana. Amândouă puterile se temeau că imperiile lor s-ar putea dezmembra dacă prea multe grupuri etnice aflate sub autoritatea lor și-ar fi intensificat acțiunile pentru a se autoguverna.

Cele mai tinere state din Europa, Italia și Germania, s-au considerat înșelate de către Marile Puteri și și-au cerut „locul sub soare”. Ambiția fierbinte a Italiei era să-și restabilească statutul de Mare Putere creându-și un imperiu în Mediterana, aceasta fiind una din motivațiile pentru care s-a alăturat Triplei Alianțe. Politica de expansiune mondială a Germaniei, așa-numita *Weltpolitik*, a intrat în conflict în special cu pretenția Marii Britanii de a fi „rasa conducătoare supremă care a existat vreodată”.¹² Întrucât Marea Britanie, deja invidioasă pe puterea industrială a Germaniei, era hotărâtă să-și mențină supremația imperială, conflictul anglo-german era o posibilitate în acest sens. Marea Britanie era suspicioasă, de exemplu, în ceea ce privește proiectul Germaniei de a construi o linie ferată de la Berlin prin Constantinopol spre Bagdad; totuși, decizia Marii Britanii, luată în 1914, de a investi și ea în acest plan în cele din urmă sugerează că era totuși posibilă cooperarea.

Deși fricțiunile din interiorul Imperiului austro-ungar nu au dus obligatoriu la lupte, pericolul acesta a planat totuși mereu. Tulburările din interior au contribuit la accentuarea crizei din 1914. Atitudinea arrogantă adoptată de Austria față de slavii din interiorul imperiului, considerată „capul răutăților”, a fost adoptată și de Marea Britanie, în raport cu supușii săi din colonii. Astfel de atitudini au avut și ele un rol în precipitarea primului război mondial. În concluzie, se poate spune că toate Marile Puteri au avut cu siguranță o parte de vină.

c) Crizele politice dintre 1905-1913

Aceste alianțe, încheiate din ostilitate față de alții, împreună cu rivalitățile imperiale au funcționat cu prilejul crizelor care s-au manifestat, punând în pericol soarta Europei, în anii antebelici. Germania a testat prima oară puterea Antantei anglo-franceze în 1905, când Kaiserul, întrerupându-și croaziera pe Mediterana, a ținut un discurs în portul marocan Tanger, promițând sprijin pentru independența statului Maroc; el a intrat astfel în conflict cu pretențiile Franței. După aceea, la conferința de la Algeciras, Marea Britanie a susținut dreptul Franței de a interveni în treburile Marocului. Au urmat „dialoguri” militare secrete, între partenerii Antantei. Numai Austria, de acum un aliat indispensabil, a susținut interesele Germaniei.

Dependența mutuală a acestor două Puteri Centrale s-a arătat și mai departe, în 1908, când tulburările din Turcia au oferit Austriei ocazia de a prelua între granițele imperiului său două noi provincii balcanice: Bosnia și Herțegovina (asupra cărora avusese până atunci numai drepturi de administrare). Aceasta a dus la declanșarea unor tensiuni între Austria și Rusia, stârnite să declare război, până când Kaiserul a solicitat Rusiei să accepte această anexare. Încă slăbită după înfrângerea suferită în războiul ruso-japonez (1904-1905) și lipsită de sprijin din partea Franței și Marii Britanii, Rusia a trebuit să plece capul. Numai că slavofiliile din Rusia erau hotărâți să nu lase să se repete această umilință.

În anul 1911 a mai apărut un nou posibil focar de război, când o canonieră germană a intrat în portul marocan Agadir pentru a protesta în acest fel împotriva trupelor franceze deplasate în această țară. Marea Britanie a considerat că nava era o amenințare la adresa „onoarei naționale” proprii (cuvinte folosite de altfel de pacifistul liberal, Lloyd George) și a oferit sprijin diplomatic puternic Franței. Germania, care nu avea asigurat nici măcar sprijinul Austriei de această dată, a fost obligată să recunoască că cea mai mare parte a Marocului era sub protectorat francez (partea nordică de coastă fiindu-i acordată Spaniei) și să se mulțumească, în compensație, cu fâșii de pământ din Congo francez. O mai mare amenințare la adresa intereselor Germaniei a fost înțelegerea secretă privind flota militară, care acum avantaja Antanta Cordială. Navele engleze aveau rolul de a apăra Canalul Mânecii și Marea Nordului (unde era

concentrată tot mai numeroasa flotă germană), iar Franța putea să-și deplaseze navele spre Mediterana.

Pe fondul crizei de la Agadir, Italia a profitat de situația tot mai vulnerabilă în care se afla Imperiul otoman și a ocupat Libia, provincia nord-africană aflată sub stăpânire turcească. Riscurile acestei aventuri imperialiste riscante sunt sugerate în acest discurs al primului ministru al Italiei, Giovanni Giolitti, când vorbește despre posibilele ei consecințe:

- 1 A asigura integritatea părților rămase din Imperiul otoman este unul dintre principiile pe care se bazează echilibrul și pacea în Europa... Poate fi în interesul Italiei să dărâme una dintre temeliiile vechiului edificiu? Și dacă, după ce atacăm Turcia, Balcanii încep să se agite?
- 5 Și ce facem dacă un război în Balcani provoacă o ciocnire între cele două blocuri de putere și un conflict european? Putem să ne asumăm responsabilitatea de a fi dat foc prafului de pușcă?¹⁴

Acest discurs, ținut în aprilie 1914, s-a dovedit a fi extrem de profetic, pe de altă parte, el sugera, de asemenea, și ideea de vină colectivă. Într-adevăr, după această acțiune, Balcanii au început să se „agite”. Sub ochii protectori ai Rusiei, Serbia, Bulgaria, Muntenegru și Grecia au format Liga balcanică, care a declarat război Imperiului otoman în 1912. Toate cele patru țări au câștigat teritorii de la turci, dar cel mai mult a beneficiat Serbia. În războiul balcanic care a urmat în 1913, provocat de nemulțumita Bulgarie, Serbia a cucerit și mai multe teritorii, deși nu includeau zona de coastă la care râvnea. Acest ambițios stat slav a fost apoi perceput de Austria ca o amenințare la adresa intereselor sale imperiale. Germania a folosit înfrângerea Turciei drept pretext ca să trimită o misiune militară sub comanda generalului Liman von Sanders pentru a oferi consiliere în privința modernizării armatei turce. În ciuda obiectivelor formulate de Rusia, generalul a rămas neclintit în Constantinopol până la izbucnirea războiului.

Până în acest punct, totuși, trebuie spus că războaiele din Balcani nu au provocat „ciocnirea dintre cele două blocuri de putere”, anticipată de Giolitti. De fapt, Grey a reușit să convoace toți ambasadorii Marilor Puteri la Conferința de la Londra, pentru aplanarea conflictului. Winston Churchill (pe atunci prim lord amiral al Marii Britanii) avea să-și amintească: „Primăvara și toamna lui 1914 au fost marcate de o stare de

liniște excepțională”.¹⁵ Se pare că unul dintre argumentele pentru acest fapt a fost acela că nici Rusia, nici Germania nu-și încheiaseră pregătirile militare.

d) Cursa înarmării

În piesa lui Bernard Shaw *Maiorul Barbara*, Andrew Undershaft se consideră un nerușinat „și lipsit de scrupule expert în mutilări și crimă”; e mulțumit că a inventat o nouă armă care „face bucăți 27 de soldați de cauciuc”. La argumentul liniștitor că „războiul va fi abolit dacă va deveni prea distructiv” el replică cu onestitate: „cu cât mai distructiv va fi războiul, cu atât mai fascinant va fi”.¹⁶ Această controversă este și astăzi la fel de actuală pe cât era în 1905, când industria producea echipament de artilerie tot mai sofisticat, mitraliere, torpile, grenade, mortiere, vase și avioane de război. Cum toate țările au început să se întrecă între ele făcându-și tot mai mari depozite de arme, firme precum Nobel, Vickers, Krupp, Skoda și Creusot s-au îmbogățit din vânzarea produselor către aceia care le cumpărau, chiar dacă aceștia erau dușmanii guvernelor lor. Am simplifica prea mult situația dacă am spune că interesele economice au fost acelea care au dus la război, dar ele au întreținut un spirit belicos și cu siguranță au contribuit, prin armele produse, la marea tragedie provocată de război.

Un alt aspect al cursei înarmării a fost constituirea unor armate numeroase. Majoritatea țărilor europene au adoptat, în diverse forme, serviciul militar obligatoriu, deși acesta nu a fost în toate cazurile și popular. De exemplu, în Franța, oamenii au manifestat atâta rezistență față de planul guvernului de a mări durata concentrării de la doi la trei ani încât, atunci când războiul a început, măsura nu fusese încă aplicată. Armata multi-națională a Imperiului austro-ungar era confruntată cu dispute aprige. Soldații țărani ai Rusiei nu voiau să-și părăsească satele natale. În Marea Britanie, câteva guverne succesive au refuzat să riște (fiindcă ar fi pierdut voturi), pentru a introduce la nivelul întregii țări, serviciul militar obligatoriu, în ciuda presiunilor exercitate de personalități precum Kipling. Serviciul militar a fost cel mai ușor acceptat în Germania, aici armata bucurându-se de o mare influență și respect. Dar toate Marile Puteri (cu excepția Marii Britanii) știau în ultimă instanță că le stătea în putere să